

RECENZIJAS

VANA TALLINN

XXIII (XXVII)

Vana Tallinn, XXIII (XXVII).
Vastutav toimetaja Raimo Pullat.
Tallinn: Estopol, 2012. 400 lk.
ISSN 1406-5908 (*Senā Tallina*,
XXIII (XXVII)). Atbildīgais re-
daktors Raimo Pullats)

Vērtējot kaimiņvalsts Igaunijas vēsturnieku regulāri izdotās sērijas “Senā Tallina” (*Vana Tallinn*) saturu gadu gaitā, īpaši jāizceļ, ka sējumu sastādītāji ar profesoru Raimo Pullatu priekšgalā ir konsekventi centušies gan panākt pēc iespējas plašākus izdevumā atainoto problēmu hronoloģiskos ietvarus, gan arvien nozīmīgāku vietu ierādīt arī citu Baltijas un apkārtējā reģiona pilsētu vēstures notikumiem. Sevišķi tas attiecināms

uz sērijas pēdējām grāmatām – tajās publicētie pilsētu pētnieku raksti ienesuši zinātniskajā aprītē nozīmīgu jaunu informāciju, kas aptver pilsētu vēstures problēmas plašā laika diapazonā un reģionā. Līdz ar to izdevums sniedz atzīstamu iespēju ieskatīties pilsētu pētniecības norisē un tās galvenajos rezultātos Eiropas ziemeļaustrumu daļā pēdējos gados kopumā. Ar to sērija būtiski izceļas pozitīvā ziņā starp citām pilsētu pētniecībai veltītajām publikācijām.

2012. gadā pie lasītājiem ir nonākusi sērijas XXIII grāmata. Krietna vieta izdevumā atvēlēta pilsētu vēstures senākā posma pētniecībai – pilsētu arheoloģijas problēmām. Nozares pašreizējais stāvoklis Igaunijā un arī citur Baltijā detalizēti raksturots Erki Rusova (*Erki Russow*) pārskatā “Kurp ej, Igaunijas pilsētu arheoloģija?”. Vērtējot pilsētu arheoloģisko pētījumu gaitu Igaunijā kopš to sākumiem, autors pamatoti uzsver, ka to apjoms un līmenis līdz pat 20. gs. beigām bija nepietiekams. Tas bija izskaidrojams ar nacionālās pašapziņas virzītu interesi galvenokārt uz igauņu kultūras objektiem – pilskalniem utt. Pilsētas – vāciskās kultūras vēsturisko pēdu nesējas – arheoloģijas pētniecībā bija atstātas novārtā, paliekot arhitektu un mākslas vēsturnieku interešu lokā. Situācija Igaunijā

mainījās tikai pēc neatkarības atjaunošanas. To nodrošināja atbilstošie likumi un organizatoriskās norises. Rakstā detalizēti izsekota pilsētu arheoloģijas izveide un attīstība Igaunijā 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā, vērtējot tās sasniegumus un nepilnības. Izklāsts balstīts ļoti rūpīgā pētnieku veikuma un tēmai veltītu publikāciju analizē. Būtisks ir tas, ka nozares stāvoklis Igaunijā vērtēts salīdzinājumā ar pilsētu arheoloģijas pētniecību citās zemēs, to skaitā Latvijā, kur tā sākās agrāk un kuras pieredze, pēc autora atzinuma, būtu ņemama vērā arī citur. Nozīmīga ir raksta sadaļa “Kā tālāk?”, kurā autors pievēršas problēmām, kas šodien pastāv pilsētu arheoloģijā Igaunijā, meklējot to risinājuma iespējas. Par pirmo priekšnoteikumu nozares sekmīgai tālākai attīstībai E. Rusovs uzskata esošās informācijas pilnīgu kartografēšanu. Ne mazāk svarīga mūsdienās, pēc autora ieskata, ir kontrole par izrakumu pārskatu esamību un kvalitāti, kur problēmas rodas sevišķi sakarā ar privāto firmu iesaistīšanos rakšanas darbos. Īpaši uzsvērtā nepieciešamība nodrošināt rezultātu vērtējumu, kas atbilstu pilsētu arheoloģijas mūsdienu prasībām un līmenim, attiecīgi iekļaujot tos plašākā zinātniskā aprītē. Autora domas un secinājumi balstās uz teicami pārzinātiem Eiropas zinātnieku attiecīgās nozares jaunākiem pētījumiem, kuriem neapšaubāmi ir būtiska loma Baltijas seno pilsētu arheoloģiskās izpētes tapšanā un sekmīgā attīstībā.

Latvijas pilsētu pētnieku un lasītāju īpašu interesi pelnījis grāmatā vācu valodā publicētais latviešu arheologa Andra Caunes raksts “*Stadtkernforschungen in den Kleinstädten des 13. bis 16. Jahrhunderts in Lettland*” (13.–16. gadsimta mazpilsētu pētījumi Latvijā). Tajā pirmo reizi vienkopus sniegts detalizēts arheoloģisko izrakumu pārskats par 10 Latvijas mazpilsētām, kuru viduslaiku kultūrlānis kopš 1983. gada ir valsts aizsargājamo pieminekļu statusā (ietilpst Cēsis, Valmiera, Koknese, Limbaži, Kuldīga, Ventspils, Aizpute, Rauna, Bauska un Straupe). Senpilsētu izpētes rezultātu vērtējums dots, apkopojot izrakumu vadītāju pārskatus par 20 izrakumu gadiem. Analizējot izrakumu faktisko materiālu, raksta autors sniedz vērtīgu ieskatu pilsētu apbūvē un pilsētnieku dzīvesveidā viduslaikos. Sevišķi nozīmīgs ir senpilsētu kultūrlāņu liecību vērtējums par tā laika koka apbūvi, īpaši tāpēc, ka viduslaiku koka celtnes mazpilsētās līdz mūsu dienām nav saglabājušās. Izrakumos konstatētās vācu celtniecībai raksturīgās iezīmes, pēc autora pārliecības, liecina par vācu iecelotāju apmešanos pie pilīm – pārvaldes centriem, tā kopš 13. gs. sākot veidoties senpilsētām. Savukārt konstatētie celtniecības paņēmieni apliecina vietējo iedzīvotāju klātbūtni pilsētās jau to veidošanās sākuma laikā. Rakstā vērtēts arī izrakumos iegūtais materiāls par senākajām mūra ēkām, kuras turpmākajos gadsimtos nomainīja koka celtnes. Kā secina autors – mūra ēkām Latvijas senajās mazpilsētās bija raksturīgas visā Hanzas reģionā

valdošās celtniecības iezīmes. Mazpilsētu kultūrslāņos un apbedījumos atrastās senlietas – ikdienas priekšmeti, darbarīki, rotas u.c. – ļauj autoram secināt, ka arī Latvijas viduslaiku pilsētu iedzīvotāju materiālā kultūra atbilda tai, kāda attiecīgajā laikā valdīja Baltijas jūras reģiona pilsētās. Vērtējot līdz šim veikto izrakumu rezultātus kopumā, rakstā pausta pārliecība par tālākas arheoloģiskās pētniecības nepieciešamību, lai priekšstats par Latvijas senpilsētu iedzīvotājiem un to kultūru iegūtu vēl pilnīgākas aprises. Ieskatu Baltijas viduslaiku pilsētu dzīvē vēl papildina Ivara Leimusa (*Ivar Leimus*) un Kristas Sarves (*Krista Sarv*) raksts “Unikālais atradums Tallinas līcī”. Tajā aprakstīta 2011. gadā jūras dibenā nejauši atrastā koka lāde ar 13. gs. senlietām – monētām un dažādiem tirdzniecības un ikdienas priekšmetiem: svariem, atsvariņiem, adatām, nažu detaļām un to makstīm. Atradums pārstāv tipisku viduslaiku tirgotāja ceļojuma inventāru, kas tik pilnīgā komplektā ir retums. Lādes un tās satura analīze ļāvusi autoriem izteikt pieņēmumus par tās īpašnieka darījumu iespējamiem virzieniem, tā papildinot Baltijas jūras tirdzniecības ceļu kopainu.

Sērijas iepriekšējo grāmatu informāciju par dzīvi pilsētās 18. gs. būtiski papildina krājuma raksti, veltīti ziņām dokumentālajos avotos par tā laika Tallinas iedzīvotāju vairākām darba un sadzīves jomām. Tie ir nozīmīgi arī no plašākas pētniecības viedokļa, jo sekmē pilsētnieku kultūras un dzīves veida vēstures arvien pilnīgāku izpratni Baltijā kopumā. Lauri Sūrmā (*Lauri Suurmaa*) pievērsies vēsturiskās sociālās topogrāfijas jautājumiem, izsekojot Tallinas cunftu amatnieku mājokļu un darbnīcu lokalizācijai pilsētā. Pārskats aptver visu 18. gs., atainojot arī attiecīgo izmaiņu gaitu. Īpaši atzīmējami uz jaunu arhīva datu pamata izstrādātie plāni un tabulas, kas uzskatāmi atspoguļo dažādu nozaru amatnieku izvietojumu tā laika pilsētas noteiktās daļās. Dati apkopoti pa nozarēm, fiksējot amatnieku vārdu, adresi un attiecīgā dokumenta gadu. Kopumā sniegta ziņa par 524 amatniekiem. Līdz ar to iegūta pārliecinoša aina par amatnieku lokalizāciju pilsētā saistībā ar amatniecības nozaru prestižu un to darba procesa specifiku. Prestižāku nozaru amatnieki, kas bija arī turīgāki, apmetās pārsvarā pilsētas centrā. Priekšpilsētās lokalizējās vienkāršāko, higiēnas prasībām neatbilstošo un ugunsnedrošo amatniecības nozaru pārstāvji. Izsekots, kā amatnieku lokalizācija atspoguļojās pilsētas ielu nosaukumos. Interesanta raksta detaļa ir tipiskas amatnieku mājas apraksts, aptverot gan dzīvojamās, gan ar nodarbi saistītās telpas: darbnīcas, noliktavas, veikalus u.c. Īpaši akcentējama pētījuma nopietnā avotu bāze – arhīvu dokumenti, kuru rūpīga analīze ļāvusi autoram sniegt jaunu informāciju un pārliecinošu kopainu par pētāmā laika amatniekiem, viņu īpatsvaru pilsētas iedzīvotāju sastāvā, nekustamiem īpašumiem, sadzīves

apstākļiem, darba inventāru u.c. 18. gs. amatniecību raksturojošiem faktiem. Raksta pozitīva iezīme ir arī tas, ka autors izsmēloši izmantojis un rūpīgi izvērtējis pētījumus par attiecīgo tēmu ne vien Igaunijā, bet arī citās zemēs, īpaši Vācijā.

Profesora Raimo Pullata raksts iepazīstina ar autora jau ilgākus gadus sistemātiski veikto pilsētnieku kultūras un dzīvesveida pētījumu jaunākajiem rezultātiem. To pamatā ir attiecīgā laika arhīva dokumentu, galvenokārt pilsoņu īpašumu sarakstu, tālāka sistemātiska analīze. Šoreiz autora redzeslokā ir fakti, kas ataino pilsētnieku labklājību un veselības aizsardzību. Vērtēti sanitārie apstākļi pilsētā – ūdens apgāde, kanalizācija, ielu stāvoklis un apgaismojums. Raksturots medicīnas stāvoklis Tallinā, apkopojot dokumentu liecības par hospitāļiem un personām, kas sniedza ārstniecības pakalpojumus: ārstiem, vecmātēm, kā arī alternatīvās medicīnas pārstāvjiem, vārdotājiem un burvjiem. Pilsētnieku labklājības un sadzīves kultūras kopainu papildina jauni dokumentu materiāli par tā laika lietu pasauli – mēbelēm un mājas piederumiem. Dzīvojamo telpu un to iekārtojuma raksturojums sniegts no funkcionālā viedokļa, grupējot mēbeles atbilstoši to lietojumam – maltītes pasniegšanai, brīvā laika pavadīšanai, nakts atpūtai utt. Īpaši atzīmējams sikāku iedzīves priekšmetu detalizētais raksturojums. Rakstā ir bagātīga informācija par apgaismes līdzekļiem – lampām un lustrām, kā arī pulksteņiem un spoguļiem, gultas drēbēm, gultas sildītājiem u.c. ikdienas priekšmetiem 18. gs. pilsētnieku mājokļos. Konsekventi izsekota mājokļa iekārtojuma atkarība no īpašnieka sociālā statusa, tendence ar mēbeļu daudzumu, formu un dekoru demonstrēt turību un stāvokli sabiedrībā. Nozīmīgi ir arī autora secinājumi par izteiktām paralēlēm, kas pastāvēja Tallinas un citu Baltijas jūras pilsētu sadzīves kultūrā, kā arī ārējās ietekmes izteiktu virzību no Rietumeiropas un Pēterburgas. Vienlaikus parādīts, ka pilsētnieku dzīvesveidu joprojām ietekmēja vietējā agrārā vide. Kopumā autors sniedzis ļoti vispusīgu Tallinas sadzīves kultūras izvērtējumu, kas ievērojami paplašina priekšstatus par pilsētniekiem 18. gadsimtā. Atskatoties uz R. Pullata atkārtoti publicētajiem nozīmīgajiem pētījumiem par attiecīgo tēmu, gribētos izteikt vēlējumu, lai attiecīgie dokumentu materiāli un to traktējums tuvākajā laikā tiktu apkopots plašākā visas sadzīves jomas aptverošā 18. gs. pilsētniekiem un to kultūrai veltītā monogrāfiskā izdevumā.

Tā laika Tallinas turīgo un izglītoto iedzīvotāju garīgo interešu kopainu ar jauniem materiāliem un secinājumiem papildina Aigi Hēro (*Aigi Heero*) raksts “Martina Opica literatūras reforma Tallinā 1634.–1643. gadā”. Raksta saturā ir literārā dzīve Tallinas sabiedrībā – vācu poēzijas aizsākumi. Parādīta pāreja šai laikā no latīņu dzejas uz dzeju vācu valodā un galvenais apstāklis, kas bija tā pamatā, – turīgo pilsētnieku vēlme pēc

viņiem saprotamiem dzejojumiem. Analizēta kāzu dzeja, kas tajā laikā bija visvairāk izplatīta sabiedrībā, – 164 dzejoļi, to forma un saturs. Dzejas autori bija Tallinas ģimnāzijas profesori. Autore izseko, kā Tallinā poēziju ietekmēja Vācijas laicīgās dzejas izteiksme, kuras pamatā bija Martina Opica (*Opitz*) 1624. gada literārā reforma. Tās ietekmē vācu dzejojumi aizstāj sacerējumus klasiskajās – grieķu un latīņu – valodās, pakāpeniski iegūst arvien brīvāku formu un izplatās arvien plašāk. Noslēgumā autore pamatoti secina, ka tam bija nenoliedzama nozīme vēlāk, jo veicināja dzejas iedīgļus arī vietējā – igauņu valodā. Interesantu ieskatu Tallinas tā laika iedzīvotāju interesēs un izglītības līmenī sniedz arī Tiju Reimo (*Tiiu Reimo*) sastādītais pilsētas grāmatu veikalā 1673. gadā pieejamās literatūras izdevumu saraksts. Tas aptver 1298 grāmatas ar visai daudzveidīgu saturu. Sarakstā ir teoloģiskie sacerējumi, dažādu valodu gramatikas, antīko autoru darbi, juridiskās, dabas zinātnes, medicīnas, filozofijas un vēstures grāmatas. No Tallinas iedzīvotāju interešu viedokļa vēra ņemams ir arī Risto Paju apskats par dārzkopības grāmatām, kuras uzskaitītas 18. gs. tirgotāja īpašuma sarakstā. Pilsētas iedzīvotāju izglītības centienus un iespējas atspoguļo Enna Velmres (*Enn Velmre*) raksts par Tomasu Johanu Zēbeku (*Seebeck*, 1770–1831), kas bija dzimis Tallinas tirgotāja ģimenē un 19. gs. sākumā Vācijā kļuvis par izcilu zinātnieku, vairāku fizikas teoriju pamatlicēju.

Grāmatu noslēdz apjomīga recenziju un anotāciju sadaļa, kurā apkopota vērtīga informācija par pilsētu vēstures pētniecībai veltītām jaunākām publikācijām Igaunijā un citās zemēs, kā arī konferencēm, kurās risinātas pilsētu vēstures problēmas.

Rezumējot sērijas “Senā Tallina” jaunākās – XXIII grāmatas vērtējumu, jāizceļ tās zinātniskais līmenis, it īpaši jaunu nozīmīgu avotu iesaiste apritē. Kārtējo reizi apliecināts, ka izdevums “Senā Tallina” ieņēmis paliekošu vietu pilsētu vēsturei veltītās zinātniskās literatūras klāstā. Tas sniedz jaunas atziņas par pēdējo gadu nozīmīgākajiem atklājumiem dažādās pilsētu vēstures izpētes jomās, par pētījumu virzieniem un tendencēm, turklāt ne vien Igaunijā, bet arī citās zemēs. Gribētos cerēt, ka sāktais darbs turpināsies tikpat veiksmīgi, aptverot arvien jaunas pilsētu vēstures tēmas un pagaidām neizvērtētus avotus.

Linda Dumpe